

Поетическа аксиология на Изтока и Запада в

творчеството на Пенчо Славейков

Проф. дфн Николай Димитров

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме

В този текст се спирам на някои аксиологически аспекти в културната диспозиция „Изток – Запад“ в творчеството на Пенчо Славейков.

Един от тези аспекти е свързан с моралногражданската позиция на твореца. През 90-те години на 19-ти век П. Славейков пише социалнокритическа поезия, към която, по-късно, се отнася снизходително. Помества я основно в периодичния печат, а една съвсем малка част в „Епически песни“ (1896). Важна роля в тези стихове играе алегорията, базирана на източни мотиви и образи. В тях образът на Изтока присъства в културната си стереотипност: от една страна като символ на мъдростта, на ироничното отношение към суетата и глупостта на света, на съзерцателно-дълбочинното вглеждане в закономерностите на света и от друга страна като символ на деспотизма, изостаналостта, ленивостта на Изтока. Разбира се в тази аксиологическа противопоставителност П. Славейков влага актуални за българската действителност от онова време идеи и мислене.

И докато в този аспект на противопоставянето „Изток – Запад“ в творчеството на поета действа един овъншностен стереотипен културологичен модел, използван и от други български писатели в края на 19-ти век, то по отношение на екзистенциалното присъствие на Изтока, ценностните параметри вече не са така категорично изразени и типизирани. А в някои случаи ценностната диспозиция между Изтока и Запада е с обрнат знак. Такъв е случаят с отношението към времето (в неговата динамика) и пространството (като социална вписаност на живеенето). Редица изследователи обръщат внимание на контемплативността в поезията на П. Славейков. Неговият лирически Аз е въплъщение на съзерцателния тип човек, какъвто е източният мъдрец или медитиращия човек. Това е лирически човек, който наблюдава отстранен живота, изпълвайки се с познание, светла меланхолия, с ирония към суетата на забързания и самоуверен в своето незнание свят или просто се наслаждава на формите, цветовете, мирозмие на заобикалящия ни живот. Но не само лирическият човек не бърза за никъде, самата природа в стиховете на поета следва бавния ленив ритъм на живеенето или просто е замряла в някаква поражаваща неподвижност. Особено ясно личи това в стихосбирката „Сън за щастие“, в която фреквентността на епитета „мудно“ и синонимните му вариации е твърде голяма.

В тази екзистенциална парадигма на бавния, мудния ток на живота влиза и леността, мързелът, дрямката, но не като морална, а като екзистенциално-творческа категория. Цялата стихосбирка „Сън за щастие“ е обусловена от духа на един специфичен квиетизъм, напомнящ ленивата безучастност на Изтока към тока на всекидневната битийност. В нея цялата природа, в синхрон с лирическият Аз, следва ленивия ритъм на битийното.

И докато в „Сън за щастие“ мудният ритъм на живеенето и ленността като състояние на духа се вписва в позитивния регистър на екзистенциалното, то един друг образ на поета – Градът – следващ същия този ритъм, проецира отдалечеността на българската поезия през първото десетилетие на 20-ти век от западния модернизъм. Символиката на този образ се свежда до неговата отсъственост (с малки изключения) от творчеството на българските автори от първото десетилетие на 20-ти век, особено на тези от кръга „Мисъл“. Все пак в „На Острова на Блажените“ П. Славейков поетизира този образ, макар и в един пародийно-ироничен план, противопоставйки града на Острова (разбирай българския, ориенталския) на големия западен град.

Въпреки че се отнася иронично към заспалостта и монотонията на малкия източен градец, той го чувства много близък и познат, присмехът към него не стига до злъч и неприязненост, а изразява някакъв особен тип съпричастност, патриархална топлина и присмехулна, досадлива интимност.

На него му е чужда и нравствеността на модерния градски човек и много по-близка тази на фолклорния, патриархалния. Затова и в края на краищата неговата визия за модерниста е от ренесансово-романтичен тип. В нейната основа стои идеалът за хармоничната, творчески оплодена личност, идеала за хармония между човек и среда, човек и природа. През този идеал той интерпретира Ницшевите идеи, на този идеал той подчинява и езика, на който пише. През този идеал диспозицията „Изток – Запад“ в неговото творчество престава да бъде антитезна, а по-скоро синтезираща ценностите на двата ѝ компонента. Същинският модернизъм разрушава горните хармонии, измества духовния център към културата на големия западен град, усложнява поетическия език, адаптирайки го към усложнената, дисхармонична психика на модерния човек. В този смисъл творчеството на Пенчо Славейков, наред с всичките компенсативни функции по отношение на жанровата, тематична и образна специфика на българската поезия в навечерието на 20-ти век, за които говорят изследователи като М. Неделчев, Св. Игов, Г. Тиханов, Б. Пенчев и др., изпълнява и ролята на културно естетически посредник между източната светогледност, с нейния квиетизъм и мъдрост и западната, с нейната волевост и вяра в творческия гений на човека.